

ne glazbenom darovitošću do druge krajnosti, demoniziranja Roma kao trajno problematične manjine. Djelo naposljetku raskida i s vječnim paternalizmom, koji je, i kada je o najplemenitijim pobudama riječ, čest pri obraćanju romskoj populaciji. O svojoj povijesti napokon piše i uči ona sama.

Knjiga je vrijedan prilog godini interkulturalnoga dijaloga kojim se nastoji ne samo promovirati nego i ostvariti međusobno prožimanje i poštovanje kultura. Ona pridonosi mogućnosti da proklamirana interakcija kultura ne bude samo intelektualna fraza dobro namjernikâ, nego da uistinu učimo jedni od drugih. Misao koja, prema riječima autora knjige, čini okosnicu filozofije Roma i paradigmu njihove kulture, doima se dobrim početkom toga učenja: »Ne poriči nipošto život, i ni u čije ime. Budi odgovoran za sve što živi i uvijek spreman da pomogneš bespomoćnom biću. Jedina stvar koja se dvostruko uvećava kada se dijeli jest sreća.«

Jadranka Čačić-Kumpes
Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb

Наталья М. Вагапова

Русская театральная эмиграция в Центральной Европе и на Балканах: очерки

Санкт-Петербург: Алетея, 2007, 237,
[XXXV] str.

Ruska kazališna emigracija danas još nije proučena tako dobro kao primjerice ona književna. No za razliku od književne emigracije, kazališna pruža mnogo više primjera integracije u kulturni prostor drugih zemalja. To se u prvom redu odnosi na kazališnu emigraciju u »bratske slavenske zemlje« Jugois- točne Europe.

Nova knjiga poznate istraživačice rus- koga kazališnog života Natalije Mihajlovne Vagapove, *Русская театральная эмиграция в Центральной Европе и на Балканах: очерки* (Ruska kazališna emigracija u Sred- njoj Europi i na Balkanu: eseji), popunjava značajne praznine u ovoj temi. U svojim ese- jima autorica opisuje komplicirane osobne i stvaralačke sudbine ruskih kazališnih djelat- nika, koje je vjhor Oktobarske revolucije pro- tjerao iz Rusije a koji su – bez preuveličava- nja – našli drugu domovinu u različitim dije- lovima Kraljevine Jugoslavije i u Bugarskoj.

Dok je junak prvoga eseja, redatelj Jurij Ljvovič Rakitin, uglavnom radio u Beogradu i Novom Sadu, a dopisivao se s Ivom Vojno- vićem te je poznavao i Branka Gavellu, sceno- graf Vladimir Žedinski pravio je sceno- grafiju i kostimografiju za ruske opere i dra- me u Zagrebu, Beogradu i Ljubljani, a nakon Drugoga svjetskog rata otišao je u Francus- ku. Esej »Rusi u Ljubljani« posvećen je glu- mici Mariji Nablockoj, koja je postala prva- kinjom Slovenskoga narodnoga kazališta, i njezinu suprugu, redatelju Borisu Putjati.

Osobito je zanimljiv esej »Tragovima Praš- ke grupe umjetnika MHT-a« o putovanjima po Srednjoj Europi poznate disidentske tru- pe koja je u više navrata gostovala u Hrvat- skoj. Vagapova smatra da su upravo hrvat- ski kritičari znali najobjektivnije procijeniti uspjehe i neuspjehe tog jedinstvenoga umjet- ničkoga kolektiva, zato što su »hudožestve- nike« smatrali »svojim domaćim Rusima«.

Kategoriji »Rusa bez Rusije« (»srpskih Rusa«) pripadao je i bivši »hudožestvenik« Jurij Rakitin – osnivač glumačkih škola u Novom Sadu i Beogradu. Tu svakako valja izdvojiti i, prema Vagapovinu mišljenju, od- lična glumca, glavnoga redatelja Narodnoga kazališta u Sofiji i pedagoga Nikolaja Osipo- viča Massalitinova, koji je u Bugarskoj ute- meljio Kazališnu akademiju.

Autorica svojim razmatranjima uspijeva pokazati kako su ruski daroviti i stručni ka-

zališni djelatnici, emigranti, bili potrebni u zemljama Srednje Europe i na Balkanu zato što je gospodarstvo nakon Prvoga svjetskog rata bilo razoreno, a kazališnih stručnjaka, pogotovo pedagoga, nije bilo dovoljno. Prema autoričinu mišljenju, premda se u Europi nakon prvoga gostovanja Moskovskoga umjetničkoga kazališta (MHT) 1906. čulo o redateljskim i pedagoškim metodama glumca, redatelja i teatrologa K. S. Stanislavskog, dublji poznavanja njegova rada nije bilo. Ruski kazališni djelatnici donijeli su u Europu praksu i teoriju naprednih strujanja scenske umjetnosti te moderno tumačenje ruskoga klasičnog repertoara i nekih novih sovjetskih pisaca, u prvome redu Mihaila Bulgakova. Ističe primjerice da je Massalitinov, prema priznanju bugarskih povjesničara kazališta, pridonio i formiranju nacionalnog repertoara.

Natalija Vagapova navodi citate iz knjiga Josipa Lešića i drugih poznatih kazališnih stručnjaka koji sa zahvalnošću pišu o ulozi »naših ruskih redatelja« i zastupnikâ drugih scenskih profesija u formiranju suvremenih oblika kazališne umjetnosti u Srbiji, Hrvatskoj, Bosni i Hercegovini, Sloveniji te Bugarskoj. Za razliku od mnogih poznatih ličnosti ruskoga predrevolucionarnoga kazališta, koje su se teško snalazile u Parizu i drugim zapadnoeuropskim kazališnim središtima, Rusi su u slavenskim zemljama mnogo lakše radili s glumcima zemalja u kojima su

se emigrantskom sudbinom zatekli. To što su stjecajem okolnosti djelovali na području slavenskih zemalja, vrlo je važna crta njihova migrantskoga života i jedan od osnovnih razloga njihovih uspjeha na području kazališne umjetnosti.

U knjigu je uključen dio opširne prepiske Nikolaja Osipoviča Massalitinova i Jurija Ljovoviča Rakitina sa značajnim ličnostima ruske kulture, kao i Rakitinov kazališni dnevnik iz 1909. Također je vrlo vrijedan prilog objavljivanje »Uspomena« Nikolaja Osipoviča Massalitinova.

Knjiga *Русская театральная эмиграция в Центральной Европе и на Балканах: очерки* napisana je zanimljivo, s mnoštvom slikovitih detalja s pomoću kojih čitatelj može pratiti proces integracije, »uživljanja« ruskih intelektualaca, kazališnih djelatnika, u novu sredinu. Knjiga je i važan prinos socijalnohistorijskom proučavanju specifične migracijske problematike na primjeru ruske intelektualne, umjetničke, konkretno kazališne emigracije.

Josip Kumpes

*Institut za migracije i narodnosti,
Zagreb*